

»PRIJAZNO OKOLJE« IN TOKOVI KAPITALA

Jože Mencinger

6

1.

Slovenski vladi je uspelo prepričati sindikate in ljudstvo, da je zapravljiv javni sektor krivec za gospodarsko krizo, v kateri smo, in da nas bo zmanjševanje njegovih izdatkov pripeljalo iz krize. Ko bomo v ustavo zapisali še »zlato pravilo«, »reformirali« trg dela tako, da bi znižali stroške dela, in ustvarili tujemu kapitalu »prijazno okolje« se bo po mnenju vlade povečala konkurenčnost slovenskega gospodarstva, saj na svetovnem trgu že nestrpno čakajo na naše cenejše produkte z visoko dodano vrednostjo¹. Podobno naj bi tuji investitorji že nestrpno čakali, da bi jim prodali, kar še imamo, recimo NLB in Mercator, in jih zato, da bi jih kupili, nagradili z znižanjem ali odpravo davkov na dobiček ali vsaj z davčnimi počitnicami. V skrajni sili pa še s subvencijami, s katerimi bomo pokrili nekajletno razliko med stroški »delovne sile« pri nas in na primer v Romuniji, kar smo počeli pri Revozu. Potem pa se bosta spet cedila med in mleko, kot sta se med letoma 2005 in 2008, gospodarska rast se bo vrnila, donosnost naložb v vrednostne papirje in raznovrstne sklade bo spet zrasla na 30 odstotkov, virtualno bogastvo na ljubljanski borzi se bo spet potrojilo, tajkuni in vsi drugi, ki so se takrat zadolžili, bodo z donosi zlahka odplačevali dolgove.

Žal, ne bo šlo. »Zlato pravilo« je le nekakšen nepotreben »okrasek«, ki naj bi dokazoval, da hočemo na francosko-nemški vlak, ki pa je medtem iztiril. Pravilo je v dobrih časih povsem odveč, v slabih, ko naj bi delovalo in povzročalo škodo, pa ga bodo članice EU ignorirale ali zaobšle. **»Pogodbi o stabilnosti, usklajevanju in upravljanju v ekonomski in monetarni uniji«** oziroma fiskalnemu paktu naj bi EU zdaj dodala še nekakšen **»Pakt o gospodarski rasti«**, ki naj bi nas varno pripeljal v **»Evropo 2020«**. Upajmo, da ne bo podoben nesmiselnima lizbonskima strategijama o ustvarjanju »družbe znanja«, ki sta v desetletju uničili velik del evropske industrije in EU pripeljali v odvisnost od Kitajcev. »Pakt o gospodarski rasti« bo, ko ga bodo sprejeli, sicer najbrž zelo primeren za politične govore; nanj se bodo sklicevali politiki, ki vladajo, in tisti, ki čakajo, da bodo vladali, tisti, ki ga bodo prebrali, in tisti, ki ga ne bodo. Branje tekstov EU je namreč naporno; kdor ne verjame, naj prebere »Pogodbo o stabilnosti, usklajevanju in upravljanju v ekonomski in

¹ Najbrž je že čas, da bi uporabniki priljubljenih gesel o visoki dodani vrednosti in istočasnem znižanju stroškov dela razumeli, o čem govorijo. Dodana vrednost je poenostavljeno povedano vsota plač in dobičkov; Kitajci nam konkurirajo, ker enak produkt naredimo z višjo vsoto plač in dobičkov, torej z višjo dodano vrednostjo ali višjimi stroški dela kot oni. Produkti z visoko dodano vrednostjo se zato, ko jih začno proizvajati »Kitajci«, spremenijo v produkte z nizko dodano vrednostjo.

monetarni uniji«; ki je pravi biser baročno-birokratskega leporečja². Tudi naših cenejših produktov z visoko dodano vrednostjo nikjer ne čakajo; če povsod varčujejo, imajo še svojih preveč; če povsod krčijo izdatke javnega sektorja in plače v njem, povsod povečujejo brezposelnost. Ne le tistih, ki naj bi izgubili službe v javnem sektorju, mnogo več je tistih, ki jih izgube v privatnem. Pomisel, da bo privatni sektor zaposlil odpuščene v javnem sektorju, je zmotna; zakaj pa ne zaposli že zdaj brezposelnih, ki jih je v EU že 25 milijonov. V Španiji in Grčiji, kjer so se odločili, oziroma so jih odločili za varčevanje, je stopnja brezposelnosti presegla 23 odstotka, med mladimi pa je brezposelnih kar polovica. Večje socialne izbruhe v obeh preprečujejo njihova »welfare family« ureditev, ki zamenjujejo »welfare state«. Za zdaj! Medtem pa evropski in naši politiki še naprej ponavljajo mantre o povečevanju konkurenčnosti in podobne nesmisle. Čeprav na primer v Grčiji konkurenčnosti nimajo kje povečati, saj industrije, kjer bi bilo to relevantno, praktično nimajo; izvoz na prebivalca v Grčiji je malone osemkrat manjši kot izvoz na prebivalca Slovenije. Zniževanje cen v turizmu pa najbrž prinaša le malo več turistov, s katerimi se precej manj zasluži, torej manjši prihodek od turizma.

Nas bo rešila povečana konkurenčnost; bomo mi preživeli kot poslednji »kanibali« v vsesplošnem »gospodarskem kanibalizmu«, kamor pelje brezmejno povečevanje konkurenčnosti? Najbrž ne. A ker bodo morda drugje v EU obrnili francosko-nemški vlak v bolj pravo smer, bo povečano tuje povpraševanje tudi pri nas obrnilo gospodarsko aktivnost. Vlada bo menila, da zaradi varčevanja in njene gospodarske politike, a če se bo aktivnost obrnila, se bo obrnila varčevanju in gospodarski politiki navkljub³. Gospodarska politika namreč zanemarja dve mnogo bolj usodni sestavini zdajšnje krize; zadolženost podjetij in kreditni krč; propad velikega podjetja, ki bi ga bilo z državno intervencijo (prisilno dokapitalizacijo in razlastitvijo) mogoče rešiti, za seboj v prepad potegne veliko število manjših, kar poveča tudi obseg slabih kreditov in zmanjša javnofinančne prihodke.

2.

Pojdimo k reševanju iz stiske z ustvarjanjem tujemu kapitalu »prijaznega okolja«, ki naj bi privabilo več tujih neposrednih naložb, te pa naj bi postale steber nove gospodarske rasti. Res je razprodaja premoženja, kar je najbolj pravo ime za tuje neposredne naložbe, malone neizogibna. Da bi se vrnil v leto 2005, ko se je končala »zgodba o uspešnosti« in ko je bil neto tuji dolg Slovenije enak 0, bi morali prodati za približno 10 milijard evrov premoženja. Toliko smo namreč v štirih letih 2005-2008 »vrgli v smeti« s tajkunskimi in nepremičninskimi posli, širjenjem na Balkan, vse večjo kreditno zasvojenostjo podjetij za širjenje proizvodnje in s kupovanjem vrednostnih papirjev doma in po svetu. Pri tem hazardiranju so uživali vsi; prebivalci, ki so varčevanje v bankah zamenjevali s špekulacijami v različnih skladih;

2 V preambuli podpisniki na primer kar osemkrat UGOTAVLJAJO, sedemkrat UPOŠTEVAJO, petkrat OPOZARJAJO, po dvakrat SE ZAVEDAJO in POUČARJAJO, po enkrat pa POZDRAVLJAJO, IZRAŽAJO in SE SKLICUJEJO.

3 Sicer pa je »visoka« gospodarska politika v Sloveniji stvar preteklosti, kar je ostalo, je nekakšna lokalna industrijska politika, ne dosti drugačna od politike v podjetjih ali lokalnih skupnostih.

tajkuni, ki so kupovali »svoja« podjetja tako, da za kredite zastavljali podjetja, katerih lastniki so bila »njihova« podjetja; druga podjetja, ki so se za normalno delovanje ali širjenje »drogirala« s krediti; banke, ki so jim »drogo« prodajale in tudi vsiljevale, ker so jo poceni nabavljale v tujini; ter regulatorji, ki so mižali kot podkupljeni policaji.

Po ekonomski teoriji naj bi bila vsaka kupoprodaja koristna za obe strani; prodajalec sicer ne bi prodajal, kupec pa ne bi kupoval. Ni razloga, da to ne veljalo tudi za tuje neposredne naložbe, saj so tuje neposredne naložbe v »novih« članicah večinoma prodaje in nakupi podjetij; tudi tu naj bi bila vsaka kupoprodaja za obe strani koristna. Res je, da včasih prodajalec prodaja na dražbi, ker nima izbire, a to ne spreminja stvari.

8

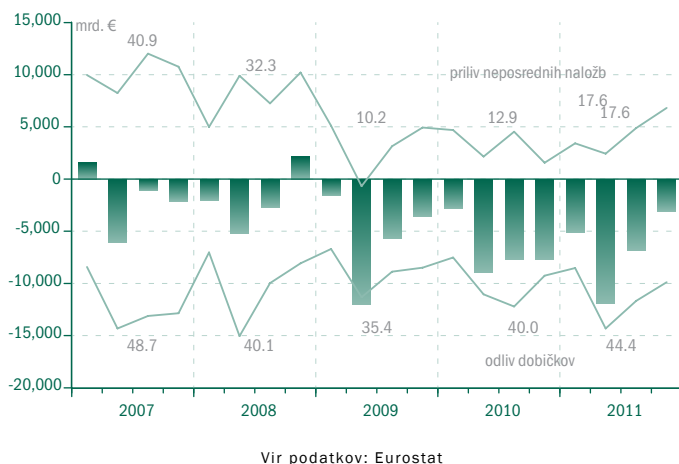
Veliko ekonomistov in politikov predvsem pa mednarodne finančne institucije verjamejo ali pa se delajo, da verjamejo, da imajo prodaje proizvodnega premoženja, ki jim pravimo tuje neposredne naložbe, še eno pomembno lastnost; pozitivne posredne učinke, ki jih prodajalec dobi za povrh. Zato je prav, da ceno prodanega zniža z davčnimi olajšavami, zastonj zemljišči ali celo subvencijami. Največkrat sicer gre za izsiljevanje kupcev, poznano iz »dileme zapornika« ali iz teorije o asimetričnosti informacij. Zato tuje neposredne naložbe spominjajo tudi na pravljico bratov Grimm o srečnem Anžetu, ki si je prislužil kepo zlata, jo zamenjal za konja, konja za kravo, kravo za.... in kokoš za brusni kamen. Ob vsaki menjavi je bil zadovoljen, saj je zmeraj znova maksimiral koristnost, kot bi temu rekli ekonomisti. Nekaj podobnega se je dogajalo v Vzhodni Evropi, v kateri so prodali malone vse, kar je bilo mogoče prodati, predvsem ves finančni sistem. So to naredili, ker niso imeli drugih možnosti, ali le zato, ker so jim tako svetovali kupci, je težko reči. Od vsega začetka je bilo jasno le dvoje: da ima prodaja poleg pozitivnih tudi negativne posredne učinke in da bo odliv kapitala - dobičkov podjetij v tuji lasti – slej ko prej postal večji od njegovega priliva. S tem ni nič narobe, brez pričakovanih dobičkov tujih neposrednih naložb sploh ne bi bilo. Kako hitro pa vsota na sedanji čas preračunanih bodočih dobičkov preseže kupnino, je empirično vprašanje: Odgovor je v »prijaznosti okolja«, kamor gre šteti nizke kupnine, nizke davke in davčne počitnice, delovnopravne predpise, možnost uporabe transfernih cen in podobne stvari, ki določajo dobičkonosnost naložb.

Zdaj so kupnine nizke, takšni naj bi bili tudi pričakovani dobički v naslednjih letih. Za 10 milijard »v smeti vrženih« evrov bi bilo treba prodati kar precej podjetij; NLB in Mercator ne bosta zadostovala. Drži tudi, da bi vse, kar bomo zdaj »moral« prodati, lahko leta 2007 prodali nekajkrat dražje. A kam bi takrat dali kupnino? Zelo verjetno bi jo porabili za nakupe vrednostnih papirjev po svetu in igranje "monopolija" na ljubljanski in drugih svetovnih borzah, in jo tam tudi zapravili. Prav veliko od kupnine do zdaj gotovo ne bi ostalo.

Da bo zdaj težko prodati ali celo razprodati, kar še imamo, in da celo nedvomen uspeh vlade pri uvedbi varčevanja, za kar v Bruslju že dobiva pohvale, ne bo dosti pomagal, kažejo gibanja tujih neposrednih naložb in spreminjanje strukture primanjkljaja na tekočem

računu »novih« članic EU⁴. Tuje neposredne naložbe so v krizi splahnele; »nove« članice, zasvojene s tujimi neposrednimi naložbami, s katerimi so do krize pokrivala primanjkljaje na tekočem računu, so se bile prisiljene zadolževati; prevladujoč delež priliva kapitala prek neposrednih naložb je po letu 2005 zamenjalo zadolževanje.

Slika 1
Priliv neposrednih naložb in odliv dobičkov v kriznem razdobju

9

Že pred krizo se je odliv dobičkov, ki je bil po tranziciji mnogo manjši od priliva tujih neposrednih naložb, izenačil z njihovim prilivom in ga v letu 2005 že prehitel. Tako je pred krizo v letu 2007 prek tujih neposrednih naložb v »nove« članice EU priteklo 40.9 milijard evrov, istočasno pa je odliv kapitala prek računa dohodkov znašal že 48.7 milijard evrov. V kriznih letih, ki so sledila, je priliv novih neposrednih naložb povsem splahnel, odliv dobičkov pa se je kljub krizi in padcu gospodarske aktivnosti zmanjšal mnogo manj.

Veliki primanjkljaji na tekočih računih, sodijo med najbolj trdne »ekonomske zakonitosti« novih članic EU; vrh so dosegle v 2007, ko je primanjkljaj na tekočem računu dosegel 8.5 odstotka BDP; v kriznih letih pa se je močno znižal in v letu 2009 znašal le 2.6 odstotka BDP. Struktura primanjkljaja na tekočem računu pa se je močno spremenila; bolj ali manj stabilne presežke na računu storitev in na računu tekočih transferov so spremljali veliki in nestabilni primanjkljaji na računu blaga in računu dohodkov. Delež računa blaga, ki je bil ob koncu tranzicije kar za 60 odstotkov večji od skupnega primanjkljaja na tekočem

4 Med »nove« članice uvrščamo Češko, Estonijo, Latvijo, Litvo, Madžarsko, Poljsko, Slovaško, Slovenijo, ter Bolgarijo in Romunijo.

računu, je do leta 2011 upadel na četrtno skupnega primanjkljaja. Velik delež blagovnega primanjkljaja po končani tranziciji je rezultat (pre)hitrega odpiranja nekdanjih socialističnih gospodarstev, ki s svojimi produkti niso mogla konkurirati na tujih trgih in ki so jih tudi na domačem trgu izrivali boljši uvoženi produkti. Tuje neposredne naložbe so izvoz »novih« članic postopoma okrepile, kar je zmanjšalo trgovinske primanjkljaje ali pa jih celo obrnilo v presežke. Vendar se je se istočasno povečeval primanjkljaj na računu dohodkov; ta je po letu 1999 začel hitro naraščati; v letu 2005 je presegel primanjkljaj na računu blaga, v razdobju gospodarske krize pa je, pri sicer mnogo manjšem skupnem primanjkljaju, postal dominanten.

10

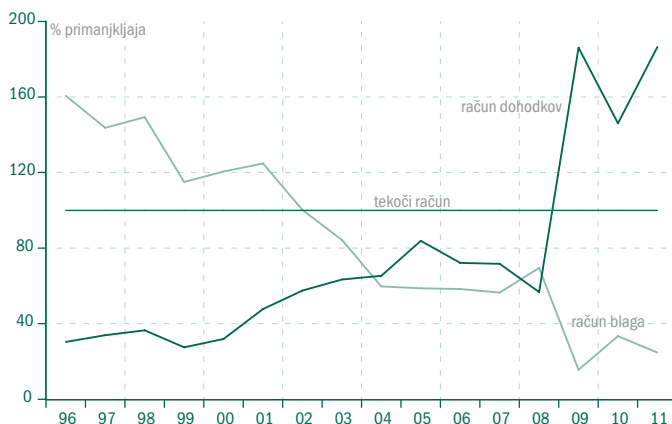
Tabela 1

Struktura primanjkljaja na tekočem računu »novih« članic v % skupnega primanjkljaja

	blago	storitve	Dohodki	Transferi	skupaj
1996	160.60	-69.59	30.33	-21.34	100.00
1997	143.68	-55.51	33.89	-22.06	100.00
1998	149.27	-56.64	36.49	-29.12	100.00
1999	115.01	-24.26	27.46	-18.21	100.00
2000	120.50	-32.41	31.94	-20.04	100.00
2001	124.77	-42.01	47.76	-30.51	100.00
2002	100.13	-26.53	57.47	-31.06	100.00
2003	84.37	-15.82	63.32	-31.87	100.00
2004	59.68	-15.83	65.37	-12.08	100.00
2005	58.68	-30.09	83.82	-26.38	100.00
2006	58.35	-23.40	72.12	-20.33	100.00
2007	56.39	-21.98	71.68	-12.58	100.00
2008	69.50	-22.81	56.75	-9.23	100.00
2009	15.60	-78.83	186.13	-29.49	100.00
2010	33.38	-54.63	146.04	-21.08	100.00
2011	24.67	-77.03	186.53	-22.20	100.00

Vir: Eurostat

Slika 2
Strukturne spremembe primanjkljaja na tekočem računu "novih" članic EU

Vir: Tabela 2

Je v času, ko je priliv neposrednih naložb v »nove« članice EU, ki so bile zmeraj »prijazne« do tujih neposrednih naložb, povsem splahnel, mogoče pričakovati veliko zanimanje za Slovenijo? Morda, saj so druge že bolj ali manj prodale vse, kar je bilo mogoče prodati, Sloveniji pa je nekaj prodajljivega proizvodnega bogastva ostalo v domači lasti. Velik del, ki je s hipotekami prišel v last NLB ali NKBM, je bil pravzaprav spet »nacionaliziran« in ga bomo ponovno privatizirali. Tokrat, najbrž dokončno – »nacionalni interes« bo ostal le spomin na del kratke gospodarske zgodovine Slovenije.